

Тур Ірина Юріївна,

*ст. викладач кафедри публічного управління та підприємництва, Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», м. Харків, вул. Чкалова, 17, 61070, Україна
тел.: (057)-788-46-01, e-mail.: Iryna.Tur@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1630-7878>*

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ ОСІБ НЕПРАЦЕЗДАТНОГО ВІКУ

Анотація. Сучасний стан економіки України, на формування якого впливають кризові явища соціально-економічного та політичного характеру, у свою чергу, негативно впливає на реалізацію основних принципів соціальної політики. Адже відомо, що її головною складовою є гарантування прав громадян на соціальний захист. Тому на перший план постає питання визначення напрямів і засад реалізації основних положень механізму системи соціального захисту населення. Державна політика у сфері соціального захисту є одним із головних напрямів цілісної державної політики та важливим чинником забезпечення життєвих потреб населення. Ця категорія міцно закріпилась у науковому світі фахівців галузей суспільних наук та існує поряд із такими видами політики держави, як державна молодіжна політика, державна політика інформатизації, державна економічна політика тощо. Водночас сучасний процес трансформації суспільного устрою зумовлює необхідність дослідження низки актуальних теоретичних та практичних питань щодо державного управління у сфері соціального захисту, зокрема, осіб непрацездатного віку.

У проведеному у статті дослідженні, за допомогою таксономічного аналізу було запропоновано інтегральний показник, який характеризує наявний потенціал держави у сфері соціального захисту осіб непрацездатного віку, та дозволяє виявити зміни показників в їх динаміці та «вузькі місця», які мають найбільший вплив на зміну показника рівня якості соціального захисту таких осіб. Використання таксономічного аналізу при дослідженні якості соціального захисту населення має ряд переваг, таких як: можливість агрегувати різнопланову інформацію в один результативний показник; застосувувати велику кількість показників, навіть якщо вони мають різні одиниці виміру; включати додаткові показники. Також, обґрунтовано, що запропонований методичний підхід щодо оцінювання рівня якості соціального захисту осіб, які мають непрацездатний вік, може стати базисом для підвищення ефективності регулювання соціальної політики держави.

За результатами проведеного дослідження доведено необхідність удосконалення державної політики стосовно соціального захисту населення та пошуку додаткових резервів для виплати допомоги соціально незахищеним верстам населення.

Ключові слова: державне управління, соціальна політика, таксономічний показник, соціальний захист, якість життя, особи непрацездатного віку.

Tur Iryna Yuriyivna,

*Senior Lecturer of the Department of Public Administration and Entrepreneurship, National Aerospace University named after M. E. Zhukovsky «KhAI», Kharkiv, st. Chkalova, 17, 61070, Ukraine
tel.: (057) -788-46-01, e-mail.: Iryna.Tur@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1630-7878>*

STATE REGULATION OF SOCIAL PROTECTION OF DISABLED PEOPLE

1.

Abstract. The current state of Ukraine's economy, which influences the crisis of socio-economic and political nature, in turn, negatively impacts on the implementation of the social policy' basic principles. It is considered that its main component is to guarantee the social protection for people. Therefore, the issue of determining the directions and principles of implementation of the main provisions of the mechanism of the social protection system comes to the fore. State policy in the field of social protection is one of the main directions of integral state policy and an important factor in ensuring the vital needs of the population. This category firmly consolidated in the scientific world of specialists in social sciences and exists along with such types of policy of the state as state youth politics, state-owned informatization policy, state economic policy, etc. At the same time, the modern process of transforming the social system determines the need to study a number of topical theoretical and practical issues regarding public administration in the field of social protection, in particular disadvantaged people.

In the article, using a taxonomic analysis, an integral indicator was proposed that characterizes the existing state potential in the field of social protection of disabled people, and allows you to identify changes in indicators in their dynamics and weaknesses that have the biggest impact on the change in quality level indicator Social protection of such persons. The use of taxonomic analysis in the study of the quality of social protection of the population has a number of advantages such as: the ability to aggregate diverse information into one effective indicator; to apply a large number of indicators, even if they have different measurement units; to include additional indicators. It is concluded that the proposed methodological approach to assessing the level of social protection of persons who have an inoperable age may become a basis for improving the effectiveness of the state policy.

According to the results of the conducted research, the need to improve the state policy on social protection of the population and the search for additional reserves for the payment of assistance to socially vulnerable layers of the population is proved.

Keywords: public administration, social policy, taxonomic indicator, social protection, quality of life, persons of disabled age.

Постановка проблеми. Формування адекватної моделі соціальної політики держави, як динамічного об'єкту дослідження, з урахуванням системи пріоритетів, що різняться за своєю структурою в залежності від конкретних рівнів розвитку країни в цілому та її структурних складових окремо, вимагає застосування системного підходу. Державне управління соціальною політикою повинно підвищити ефективність її заходів та забезпечувати соціально-політичну стабільність, конкурентоспроможність країни та інтеграцію суспільства до світового господарства в умовах глобалізації.

В умовах ринкової трансформації в економіці відбуваються процеси, завдяки яким на перший план виходить проблема соціального захисту та соціального забезпечення населення. Це обумовлює удосконалення державного регулювання соціального захисту та актуалізує важливість його дослідження. Підвищення ефективності системи соціального захисту передбачає досягнення оптимального співвідношення між економічними і соціальними складовими суспільного розвитку, які дозволили б уникнути конфлікту між пріоритетами економічного розвитку і принципами соціальної справедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Дослідження проблем державного управління соціальним захистом знайшло своє відображення в наукових працях таких вчених, як: С. Бандур, С. Біла, В. Близнюк, К. Денісенко [1], Т. Ковальчук, Г. Задорожний [2], О. Осауленко, І. Калачова, О. Новікова [3], О. Макарова, Е. Лібанова, В. Скуратівський, [4] та інших.

Важливість теми зумовила наявність великої кількості наукових досліджень, присвячених проблемі соціального захисту та розвитку соціальної системи в державі. Серед іноземних

вчених можна виділити роботи А. Аткінсона, Г. Еспіг-Андерсена.

Метою статті є розробка інтегрального показника, який характеризує рівень якості соціального захисту для осіб непрацездатного віку.

Виклад основного матеріалу Різноманітність та цілеспрямованість окремих соціальних програм та отриманих від них ефектів створює ускладнення при оцінюванні загальної ефективності соціальної політики держави в цілому. Розробку інтегрального показника вітчизняними науковцями (Новікова О.Ф., Осауленко О.Г. [3] та ін.) було здійснено за різними критеріями диференціації: територіальний розподіл, статус соціально-економічної активності; статево-вікова структура населення та ін. [2]. На нашу думку, слід також проводити оцінку ефективності в розрізі кожної конкретної соціальної програми або в розрізі конкретної категорії населення.

Під час проведення емпіричних досліджень економічних та соціальних явищ виникають труднощі при використанні статистичних методів, які спираються на розподіл багатомірної випадкової величини. Це обумовлено обмеженістю кількості доступних спостережень, які містяться в сукупності даних. Для вирішення проблеми впорядкування багатомірних об'єктів або процесів щодо заданого нормативного вектора-еталона ряд науковців пропонують використовувати метод таксономічного аналізу [5-8].

На основі методу таксономії можливою є побудова узагальнюючої оцінки складного об'єкта або процесу, у зв'язку з чим актуальності набуває застосування методу таксономії для проведення аналізу якості соціального захисту для осіб непрацездатного віку.

Таксономічний показник розраховується за класичним алгоритмом таксономічного аналізу, який містить наступні етапи [5-8]:

- обґрунтування показників, які характеризують якість соціального захисту для осіб непрацездатного віку і формування матриці спостережень;

- стандартизація значень елементів матриці спостережень та диференціація прізнаков матриці спостережень на стимулятори і дестимулятори;

- ідентифікація вектора-еталона;
- визначення відстані між окремими спостереженнями і вектором-еталоном;

- розрахунок таксономічного коефіцієнту якості соціального захисту для осіб непрацездатного віку.

Базуючись на дослідженнях науковців [4], даних Державної служби статистики України, [9] та Мінфіну [10] було виділено 17 показників, які характеризують якість соціального захисту для осіб непрацездатного віку (табл. 1). Показники Х1-Х6 виступають дестимуляторами, тобто мають деструктивний вплив на якість соціального захисту для непрацездатних осіб, усі інші є стимуляторами, та впливають позитивно на таксономічний показник.

На основі статистичних даних було розраховано матрицю спостережень (табл. 2.).

Таблиця 1

Показники для оцінювання рівня якості соціального захисту осіб непрацездатного віку в Україні

Показник	Стимулятор/ Дестимулятор
X1 – кількість пенсіонерів, тис. осіб	Дестимулятор
X2 – частка пенсіонерів за віком у загальній кількості пенсіонерів, %	Дестимулятор
X3 – частка пенсіонерів по інвалідності у загальній кількості пенсіонерів, %	Дестимулятор
X4 – частка пенсіонерів у разі втрати годувальника у загальній кількості пенсіонерів, %	Дестимулятор
X5 – частка пенсіонерів за вислугою років у загальній кількості пенсіонерів, %	Дестимулятор
X6 – частка пенсіонерів, які отримують соціальні пенсії, у загальній кількості пенсіонерів, %	Дестимулятор
X7 – середній розмір призначеної місячної пенсії, грн	Стимулятор
X8 – середній розмір призначеної місячної пенсії за віком, грн	Стимулятор
X9 – середній розмір призначеної місячної пенсії по інвалідності, грн	Стимулятор
X10 – середній розмір призначеної місячної пенсії у разі втрати годувальника, грн	Стимулятор
X11 – середній розмір призначеної місячної пенсії за вислугу років, грн	Стимулятор
X12 – середній розмір призначеної соціальної пенсії, грн	Стимулятор
X13 – розмір допомоги соціального захисту, млн. грн	Стимулятор
X14 – державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення населення у відсотках до загальних видатків (%)	Стимулятор
X15 – державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення населення у відсотках до ВВП (%)	Стимулятор
X16 – розмір мінімальної заробітної плати, грн	Стимулятор
X17 – розмір прожиткового мінімуму на 1 особу, грн	Стимулятор

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2

Матриця спостережень для оцінювання рівня якості соціального захисту осіб непрацездатного віку в Україні

Період	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9
2017	11956	76,25	11,67	5,80	5,47	0,79	1828,3	1808,9	1705,9
2018	11725	76,09	11,95	5,65	5,51	0,77	2479,2	2556,7	2000,9
2019	11470	75,78	12,34	5,63	5,48	0,73	2645,7	2648,2	2118,6
Період	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	
2017	1803	2384,9	1268,6	281083,5	27	9,6	3200	1373	
2018	2368	2595,2	1450,6	343336	24,7	8,7	3723	1497	
2019	2491,4	3970,6	1499,6	218628,6	20,38	5,5	4173	1638	

Джерело: розроблено автором за даними [9; 10]

Формування матриці стандартизованих значень проводять за формулою (1) [5; 6]:

$$Z_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_{cp,j}} \quad (1)$$

де Z_{ij} - стандартизоване значення елемента X_{ij} , тобто це елемент матриці стандартизованих значень (Z).

Матрицю стандартизованих показників наведено в табл. 3. Стандартизація дозволяє позбутися від одиниці виміру – як вартісної, так і натуральної.

Таблиця 3

Матриця стандартизованих показників для оцінювання рівня якості соціального захисту осіб непрацездатного віку в Україні

Період	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9
2017	1,02	1,003	0,97	1,019	0,997	1,04	0,79	0,77	0,88
2018	1,00	1,001	1,00	0,993	1,004	1,00	1,07	1,09	1,03
2019	0,98	0,997	1,03	0,989	0,999	0,96	1,14	1,13	1,09
Період	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	
2017	0,81	0,80	0,90	1,00	1,12	1,21	0,87	0,91	
2018	1,07	0,87	1,03	1,22	1,03	1,10	1,01	1,00	
2019	1,12	1,33	1,07	0,78	0,85	0,69	1,13	1,09	

Джерело: розраховано автором за даними [9; 10]

Диференціацію ознак матриці спостережень проводять за формулою:

$$\begin{cases} Z_{oi} = \max X_{ij} - \text{стимулятор} \\ Z_{oi} = \min X_{ij} - \text{дестимулятор} \end{cases} \quad (2)$$

Наступним етапом у таксономічному аналізі є визначення вектора еталону, для побудови якого необхідно зі значень матриці вибрати найбільше значен-

ня стимуляторів і найменше значення дестимуляторів за весь досліджуваний період, відповідно.

Розрахунок відстані між окремими спостереженнями (період) і вектором-еталоном оцінюють за формулою (3):

$$C_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (Z_{ij} - Z_{0j})^2} \quad (3)$$

де Z_{ij} – стандартизоване значення j -го показника в період часу i ;

Z_{0j} – стандартизоване значення j -го показника в ідеалі.

Середня відстань між спостереженнями розраховується за наступною формулою:

$$\bar{C}_0 = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m C_{i0} \quad (4)$$

Розрахунок стандартного відхилення (S_0), максимально можливого відхилення від зведеного еталона (C_0), зведеного динамічного показника рівня розвитку (d_i):

$$S_0 = \sqrt{\frac{1}{m} \sum (C_{i0} - \bar{C}_0)^2} \quad (5)$$

$$C_0 = \bar{C}_0 + 2S_0 \quad (6)$$

$$d_i = \frac{C_{i0}}{C_0} \quad (7)$$

Таксономічний показник якості соціального захисту осіб непрацездатного віку в Україні визначають за формулою (2.9):

$$K_i = 1 - d_i \quad (8)$$

Значення таксономічного показника знаходиться в інтервалі $[0; 1]$. Пропонується наступна інтерпретація отриманих значень показника таксономії:

- від 0 до 0,19 – дуже низький рівень якості соціального захисту осіб непрацездатного віку;
- від 0,2 до 0,39 – низький рівень якості соціального захисту осіб непрацездатного віку;
- від 0,4 до 0,59 – середній рівень якості соціального захисту осіб непрацездатного віку;
- від 0,6 до 0,79 – високий рівень якості соціального захисту осіб непрацездатного віку;

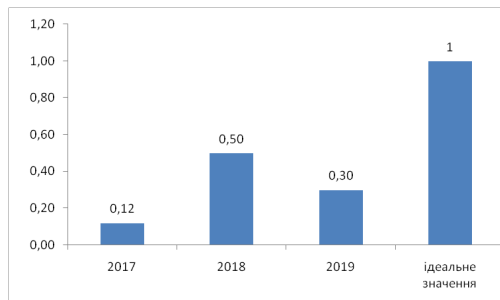

Рис. 1 – Показник таксономії рівня якості соціального захисту осіб непрацездатного віку в Україні в 2017-2019 рр.

Джерело: розраховано автором

Отримані результати дослідження свідчать про нерівномірний рівень якості соціального захисту осіб непрацездатного віку в Україні за аналізований період. У 2017 році показник таксономії був найменшим (0,12), що свідчить про дуже низьку якість соціального захисту в Україні стосовно осіб непрацездатного віку. У 2018 році ситуація покращилась, та рівень якості соціального захисту населення непрацездатного віку знаходився на середньому рівні. Але у 2019 році показник таксономії скоротився до 0,3, що означає зниження якості соціального захи-

сту до низького рівня. Ключовою причиною погіршення якості соціального захисту даної категорії населення у 2019 р., незважаючи на зниження кількості пенсіонерів, стало суттєве скорочення розміру державних витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення. Це обумовлює необхідність удосконалення державної політики стосовно соціального захисту населення та пошуку додаткових резервів для виплати допомоги соціально незахищеним верстам населення.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

За результатами проведеного дослідження, за допомогою методу таксономічного аналізу було запропоновано інтегральний показник, який характеризує наявний потенціал держави у сфері соціального захисту осіб непрацездатного віку, та дозволяє виявити зміни показників в їх динаміці та «вузькі місця», які мають найбільший вплив на зміну показника рівня якості соціального захисту таких осіб. Використання таксономічного аналізу при дослідженні якості соціального захисту населення має ряд переваг, таких як: можливість агрегувати різнопланову інформацію в один результативний показник; можливість застосувати велику кількість показників, навіть якщо вони мають різні одиниці виміру; можливість включити додаткові показники. Запропонований методичний підхід щодо оцінювання рівня якості соціального захисту осіб, які мають непрацездатний вік, може стати базисом для підвищення ефективності регулювання соціальної політики держави, спрямованої на покращення соціального забезпечення незахищеного населення. Перспективами подальших досліджень є дослідження державного управління у системі соціального захисту для інших категорій громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Денисенко К. Державна політика у сфері соціального захисту: аналіз понятійно-категоріального апарату. [Електронний ресурс] / К. Денисенко // Ефективність державного управління – 2017. – ВИП. 2 (51). Ч. 1 – Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_51/fail/13.pdf
2. Задорожний Г.В., Діденко Ю.Ю. Методи оцінки ефективності соціальної політики непрацездатного населення на основі інтегрального показника якості життя / Г. В Задорожний, Ю. Ю. Діденко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Серія «Економічна» №1068. – 2013, С. 54-61.
3. Соціально-економічна захищеність населення України / О.Ф. Новікова, О.Г. Осауленко, І.В. Калачова та ін. – Донецьк; Київ: ІЕП НАН України, Держкомстат України, 2001. – 360 с.
4. Скуратівський В. Соціальна політика. / Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. – К.: Вид-во УАДУ, 2003. – 265 с.
5. Дубров А. М. Многомерные статистические методы: учебник / А. М. Дубров, В. С. Мхитарян, Л. И. Трошин. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 352 с.
6. Gorzelak, G. Statistical Comparative Analysis-Theory and Practice (Statystyczna analiza porównawcza – Teoria a praktyka). *Wiadomo´sci Stat.* 1981. 8. PP.16–19.
7. Саблина Н.В. Использование метода таксономии для анализа ресурсов предприятия / Н.В. Саблина, В.А. Теличко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/porta1/Soc_Gum/Bi/2009_3/78-82.pdf.
8. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: [навч. посіб.] / А.М. Єріна. – К.: КНЕУ, 2001. – 170 с.
9. Соціальний захист. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm

10. Мінімальна зарплата в Україні. Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>

REFERENCES:

1. Denysenko, K. (2017). Derzhavna polityka u sferi sotsialnoho zakhystu: analiz poniatiino-katehorialnoho aparatu. [State Policy in Social Protection: Analysis of the Conventional-categorical apparatus]. *Efektivnist Derzhavnogo Upravlinnia – Efficiency of Public Administration*, 2(51), 1, 95-101. Retrieved from http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/edu_51/fail/13.pdf [in Ukrainian].

2. Zadorozhnyi, H. V., Didenko, Yu. Yu. (2013). Metody otsinky efektyvnosti sotsialnoi polityky nepratsездatnoho naselennia na osnovi intehralnoho pokaznyka yakosti zhyttia [Methods of assessing the effectiveness of social policy of disabled population based on the integral quality of life]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina – Bulletin of VN Kharkiv National University Karazina. Series "Economic"*, 1068, 54-61 [in Ukrainian].

3. Novikova, O. F., Osaulenko, O. H., Kalachova, I. V. et al. (2001). *Sotsialno-ekonomichna zakhyshchenist naselennia Ukrainy [Socio-economic protection of the population of Ukraine]*. Donetsk; Kyiv: IEP

NAN Ukrainy, Derzhkomstat Ukrainy [in Ukrainian].

4. Skurativskyy, V. Palii, O. Libanova, E. (2003). *Sotsialna polityka [Social politics]*. Kyiv: Vyd-vo UADU [in Ukrainian].

5. Dubrov, A. M. Mhitarjan, V. S. Troshin L. I. (2000). *Mnogomernye statisticheskie metody [Multi-dimensional statistical methods]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].

6. Gorzelak, G. (1981). *Statistical Comparative Analysis-Theory and Practice (Statystyczna analiza porównawcza–Teoria a praktyka)*. *Wiadomo´sci Stat*, 8, 16–19 [in English].

7. Sablina, N.V., Telichko, V.A. (n.d.). Ispolzovanie metoda taksonomii dlya analiza resursov predpriyatiya [Using a taxonomy method for an analysis of enterprise resources]. www.nbu.gov.ua. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/rorta1/Sos-_Gum/BI/2009_3/78-82.pdf [in Russian].

8. Ierina, A. M. (2001). *Statystychni modeliuvannia ta prohnozuuvannia [Statistical modeling and forecasting]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

9. Sotsialnyi zakhyst. Derzhavna sluzhba statyky Ukrainy [Social protection. State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm [in Ukrainian].

10. Minimalna zarplata v Ukraini [Minimum wages in Ukraine]. [index.minfin.com.ua](https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/). Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/> [in Ukrainian].